

České filozofické myšlení

1. V našich podmínkách se někdy mluví o české filozofii, někdy o českém filozofickém myšlení – nejde o synonyma, filozofie označuje „školskou filozofii“, výsledky práce „profesionálních“ filozofů, filozofické myšlení má širší obsah – vyjadřuje skutečnost, že se k filozofické problematice vyjadřují nejen filozofové, ale (někdy jen příležitostně) i speciální vědci, spisovatelé, politici apod.
2. Historie české filozofie studuje nejen proměny filozofického myšlení u nás, ale také její podíl na konstituování a formování české kultury a národního života vůbec. Dějiny národní filozofie jsou součástí dějin národní kultury a národních dějin vůbec.
3. Do dějin české filozofie nepatří jenom díla psaná českým jazykem – dlouhá staletí byla jazykem vzdělavců latina, později němčina. Navíc se na rozvoji filozofické práce v českých zemích podíleli i příslušníci jiných národů – v době pobělohorské, nebo mezi dvěma světovými válkami. Zvláštní problematiku představují pak vztahy české a slovenské filozofie.

Předhusitské období

Velkomoravské období našich národních dějin je spojeno i s misí Konstantina (Cyrila) a Metoděje. K nejvýznamnějším velkomoravským písemným památkám patří Život Konstantinův, který napsal pravděpodobně některý z Konstantinových žáků po jeho smrti 14. 2. 869. V tomto díle se objevuje v naší literatuře poprvé výraz filozof (tak je zde nazván Konstantin s ohledem na své vzdělání) a také prvá definice filozofie, kterou prý poskytl Konstantin během svých studií: „Poznání věcí božských i lidských, pokud se může člověk přiblížit Bohu, neboť učí člověka, aby byl ve svém konání obrazem a podobenstvím toho, který jej stvořil.“ I v Životě Metodějově se o rozumových aktivitách člověka konstatuje, že „Bůh dobrotivý a všemohoucí stvořil z nicoty všechny věci, viditelné i neviditelné, a ozdobil je všelikou krásou, takže kdo o ní pomalu uvažuje, může zčásti pochopit a poznat toho, jenž stvořil takováto díla, podivuhodná i mnohá. Neboť z velikosti a dobroty děl usuzujeme rozumem na jejich původce.“

Obě písemné památky máme v mladších rukopisech, nejstarší je z 15. století.

Literatura:

Vladimír Vavřínek: Staroslověnské Životy Konstantina a Metoděje, Praha 1963

František Dvorník: Byzantské misie u Slovanů, Praha 1968

Středověká filozofie

Výuka filozofie ve školách

Vzorem prvních evropských křesťanských škol se stala tradice tzv. římské rétorské školy – knižnost, literárnost vyučování, přemítání nad texty, biblický text, důraz na styl, formální vytříbenost projevu. Základ – vyučování gramatiky jako základu racionálního porozumění jazyku (současně propojení s antickou latinskou literární tradicí). Síť škol – **katedrální školy**, ale zejména **klášterní školy** v benediktinských a cisterciáckých kláštrech v periferních oblastech. Od 11. století získávají na prestiži katedrální školy (v benediktinských kláštrech tzv. clunyjská reforma, zdůrazňující askezi nad intelektuálními výkony). Ve městech začínají působit nové (žebravé) mnišské řády (františkáni, dominikáni).

V rámci filozofie se učila zejména logika a tzv. dialektika na základě Boethiových latinských překladů Aristotelova Organonu, Porfyriova Úvodu (Eisagogé) k Aristotelovým

Kategoriím, kompendiálních spisů Martiana Capella, Cassiodora, Bedy Venerabilis, Isidora Sevilského, Alcuina z Yorku a Petra Lombardského a v rámci koncepce sedmera svobodných umění. (septem artes liberales) – Martianus Capella (kolem r. 420) – kompendium De nuptiis Philologiae et Mercurii (svatba Merkura s učenou Filologií – zde 7 panen, které vykládají svou moudrost). Boethius rozdělil na trivium a kvadrivium = páteř středověkého vzdělání. Trivium: gramatika – ovládnutí abecedy, pak výslovnost, hodně se učilo nazpaměť, sentence, gramatická pravidla, univerzální příručky, čítanky s bajkami a příslovími, úryvky z církevních Otců, oblíbený básník Vergilius (dle Donata – Aelius Donatus, pol. 4. st.), rétorika – ve středověku ani ne řečnictví, ale umění skládat dopisy a listiny (dle Cicerona), dialektika/logika – formální postupy jak myslet, definovat, hledat rozdílné a společné (dle Aristotela), quadrivium: aritmetika – sčítání, odčítání, násobení, dělení, výpočet pohyblivých svátků (dle Boethia), geometrie (dle Euklida, později arabské texty a římské zeměměřičství), astronomie – nejoblíbenější, oběh Slunce, Měsíce, hvězd, střídání ročních období (Beda Venerabilis dle Ptolemaia), musica – teoretická věda na matematickém základě, jen okrajově chrámový zpěv a hra na nástroj (dle Boethiova spisu De musica).

Univerzity v Evropě neměly model v antice a vznikaly převážně mimo katedrální a klášterní školy jako sdružení studentů a mistrů (universitates magistrorum et scholarium), které mělo ve středověké společnosti zvláštní postavení, autonomii – nejprve (1200) bylo vyňato ze světské spravedlnosti a podléhalo pouze spravedlnosti církevní, pak 1209-1215 získá právo udělovat povolení vyučovat (licentia docenti), které do té doby udělovali biskupové, a konečně bulou Řehoře IX. Parens scientiarum získá univerzita v r. 1231 nezávislost cechovní organizace na králi, či biskupovi.

Na základě listiny papeže Klimenta VI. z 26. 1. 1347 založil Karel IV. 7. 4. 1348 v Praze univerzitu, zvanou pak Karlovou, která měla čtyři fakulty (artistickou, lékařskou, právnickou a teologickou). Významné bylo, že měla i vlastní teologickou fakultu. **Karlova univerzita** sice byla založena, jak praví okřídlené rčení, jako první na sever od Alp a na východ od Paříže, ale i tak k tomu došlo až jedno až dvě století po vzniku významných univerzit západoevropských, v období pozdní scholastiky, kdy podoba středověké filozofie byla již určena a kdy už nežily významné osobnosti středověkého myšlení (Eurigena, Abélard, Tomáš Akvinský, Duns Scotus). Vilém Ockham umírá roku 1349 v Mnichově. Pražská univerzita patřila k tzv. zaalpskému typu univerzit, kde studium Aristotela a dalších starověkých autorů činilo podstatnou součást výuky artistických fakult – italské univerzity byly zaměřeny praktičtěji, k potřebám politické a právnické praxe v italských městských státech. Z prvních učitelů artistické (filozofické) fakulty známe mistra svobodných umění Waltera, který učil ve škole při pražském týnském chrámu, z r. 1359 víme o prvním absolventovi Jindřichovi z Libšic, kterému byl kancléřem univerzity arcibiskupem Arnoštem z Pardubic vydán diplom mistra svobodných umění. Výuka na univerzitě byla zahájena prakticky neprodleně, už v roce 1349 byly na některých fakultách udělovány akademické hodnosti. Již v té době se připomínají první čeští učenci působící na univerzitě: Mikuláš z Loun, Jan Moravec, Vojtěch (Adalbert) Bludův. Základními formami výuky byly přednáška, četba s výkladem textu (lectio) a rozmluva (disputatio), která měla mj. podobu diskusí o sofismatech (teze k nižší disputaci), kvestií – řešení sporných otázek formou otázek a odpovědí s argumentací - nebo výročních disputací (kvodlibetů – kvodlibet – co je libo). Na artistické fakultě byla základem sedmera svobodných umění dialektika – žáci získávali intelektuální výzbroj, která povede nejen ke světsko-filozofickému, ale zejména k nadpřirozeno-teologickému poznání.

Na přelomu 14. a 15. století byla univerzita vlastně rozdělena na dvě samostatná učení:

- a) Třífakultní univerzita – artistická, lékařská a teologická studia
- b) Právnická fakulta (studium nákladné, starší studenti)

Na teologické fakultě se vyžadovalo absolvování artistické fakulty. Univerzita byla původně sdružením studentů, mistrů a doktorů, měla právní autonomii, vnitřní organizaci. Původně neměla vlastní budovy, vyučovalo se v bytech učitelů, v soukromých kolejích. Později zakládané koleje (studentské i učitelské) měly vlastní samosprávu. Na univerzitní studia se mohl přihlásit teoreticky každý, kdo chtěl studovat (latina a poplatky), příslušnost k určitému stavu nebyla nezbytnou podmínkou. Chudí studenti mohli být osvobozeni od školních poplatků. Největší zájem měli synové nižších šlechticů, měšťanů, ale také venkovského obyvatelstva. Od začátku studia svobodných umění k doktorovi teologie trvá studium přes dvacet let – svobodná umění cca 10 let, teologie 12-15 let.

Univerzitní národy – instituce s poměrně velkým vlivem – při různých volbách, obsazování míst). O příslušnosti k národu rozhodoval teritoriální princip – český národ (Čechy, Morava, Slovensko, Uhry, Moldavsko, Španělsko), bavorský, saský, polský národ. Vlastní čeští studenti byli ve výrazné menšině, u doktorů a mistrů byla situace příznivější,

Učiteli artistické fakulty v předhusitském období byli Heřman z Winterswicku, Jindřich Totting z Oyty, Vojtěch Raňkův z Ježova a Jenek Václavův z Prahy.

Vojtěch Raňkův z Ježova (1320-1388) studoval v Paříži, kde dlouho působil a byl dokonce zvolen rektorem pařížské univerzity. Mluvil roku 1378 nad rakví Karla IV., poprvé ho nazval Pater Patriae.

Jenek Václavův z Prahy (na artistické fakultě působil jako profesor v letech 1367-1377, + kolem r. 1400) – filozof a matematik, komentáře k Aristotelovým spisům – např. Comentum super librum Aristotelis De anima (O duši), ukazuje na velkou znalost literatury, např. znal u nás jinak málo známého Alexandra z Afrodisiaky (peripatetický filozof), Averroa (v době, kdy byl averroismus potlačován), nebo Politika – do latiny přeložil v polovině 13. století Guillelmus de Moerbeke, četné komentáře – Siger z Brabantu, Marsilius z Padovy. Jeňkův komentář má 150 s. drobného rukopisu (asi 450s. dnešního strojopisu), jde o komentář „modo expositionis“ – uveden citací z Aristotelova textu (v Jenkových komentářích jsou patrné averroistické tendence) X komentáře „modo questionis“ – uváděny otázkou, problémem.

Zdá se, že v prvních letech po založení nebyla vědecká úroveň artistické fakulty mimořádně vysoká. Situace se mění až kolem roku 1360, kdy na pražskou univerzitu začíná z Oxfordu a Paříže pronikat nominalismus ockhamovského typu. V Praze postupně vzniká skupina takto orientovaných mistrů, především německé národnosti. Jejím hlavním představitelem byl **Jindřich Totting z Oyty**, jeden z předních filozofů a teologů své doby. Své názory vyložil mj. v traktátu Questiones super liberos sentenciarum. Dalšími představiteli tehdejšího pražského nominalismu byli mistři Konrád Soltau, Jan Marienwerder, Jindřich Bitterfeldt a Matouš z Krakova. S Jindřichem Tottingem z Oyty souvisí i první teologicko-filozofický spor na pražské univerzitě v letech 1371-1372, kdy jeho odpůrcem byl realista Vojtěch Raňkův, který po neúspěchu musel Prahu na nějakou dobu opustit. Převaha nominalistů v Praze pokračovala až do přelomu 80. a 90. let 14. století, kdy došlo ke sporu mezi univerzitními národy o místa na kolejích, který vyhrál Natio Bohemorum. Následkem toho z Prahy odešli nejvýznamnější nominalisté – Totting 1384/85 do Vídně, Soltau 1386 do Heidelbergu, Marienwerder 1386 do Marienwerderu, dnešního Kwidzyna v Polsku, 1394 Matouš z Krakova do Heidelbergu. Odchod nominalisticky zaměřených mistrů otevřel prostor pro novou filozofickou orientaci – extrémní realismus Vikleřův.

Mimo univerzitu působí v té době **Tomáš Štítný ze Štítného** (1333-1403). Jako první se u nás pokusil vykládat Písmo a složité filozofické problémy česky. Svá díla přímo určil lidu (lid ve 14. století – městský a venkovský hospodářsky závislý lid a drobní zemaní a jejich čeledí).

Literatura:

Josef Tříška: Literární činnost předhusitské univerzity, Praha 1967

Josef Tříška: Životopisný slovník předhusitské univerzity 1348-1409, Praha 1981

Pavel Spunar: Kultura českého středověku, Praha 1985

Pavel Spunar a kol.: Kultura středověku, Praha 1995 (2. vyd.)

Dějiny Univerzity Karlovy I, (do 1622), Praha 1995

V poslední třetině 14. století se setkáváme v našem prostředí s první skupinou předchůdců husitství:

1. Kritická vystoupení kazatelů (Konrád Waldhauser, Jan Milíč z Kroměříže, Matěj z Janova)
2. Lidové sektářství
3. Viklefismus na pražské univerzitě

Na začátku 15. století probíhal na UK spor o Viklefa, do kterého vstoupili Stanislav ze Znojma, Štěpán z Pálče, Matěj z Knína, Jan Hus a Jeroným Pražský jako přívrženci realismu a Jan z Munsterberku, Jan Hubner a Jan Arsen z Langenfeldu jako nominalisté. Spor vyvrcholil v r. 1409 Dekretem kutnohorským a odchodem cizích mistrů, po kterém UK ztratila své postavení ve střední Evropě.